

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.15.1>

Volume 7/3

2023 p. 1-22

HİNDİSTAN-PAKİSTAN ÇATIŞMASINDA KEŞMİR SORUNU THE KASHMIR PROBLEM IN THE INDIA-PAKISTAN CONFLICT

İskender KARAKAYA*

Mohammad İshak NAZARI**

ÖZ

Hindistan ve Pakistan, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngilizlerin bölgeden çekilmesi sonrası, 1947 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. İngilizlerin bölgeden ayrılması geride birçok sorun bırakmıştır. Bu sorunlardan birisi olan, Keşmir sorunu, Hindistan ile Pakistan arasında tarihsel açıdan çatışmalara, savaflara, krizlere yol açan ve günümüze kadar gelen bir mesele olarak öne çıkmıştır. Keşmir sorunu ilk yıllarında Birleşmiş Milletlere taşınmış ve birçok karar alınmıştır. Ancak alınan bu kararların uygulanması mümkün olmamıştır. Keşmir sorunu ile her iki ülke, birbirine karşı toprak kaybettiği düşüncesiyle hareket etmeye başlamış bu durum da çözümü zorlaştırmıştır. İki ülke arasındaki bu anlaşmazlık, 1947'den 1999'a kadar birden fazla savaşa neden olmuş, ancak bu savaflar sonucunda herhangi bir çözüme ulaşılamamıştır. Günümüzde hala sınır çatışmaları devam etmektedir. Bu çalışma, söz konusu iki ülke arasındaki Keşmir sorununu tarihsel bir perspektifle değerlendirerek ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Keşmir sorununu bütün boyutları ile analiz etmektir. Makalede, Keşmir sorununun ortaya çıkmasının, İngilizlerin bölgeden çekilmesi sonucu Hindistan ile Pakistan'ın kurulmasının bir yansıması olarak sadece din temelli olmadığı, aynı zamanda Keşmir'in sahip olduğu stratejik önem, yer altı ve yer üstü kaynaklar ile bölgesel güçlerin Keşmir bölgesindeki çıkarlarının da sorunun ortaya çıkması ve gelişiminde etkili olduğu, bu durumda sorunu karmaşıklaştırıp, çözümünü zorlaştırdığı öne sürülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Hindistan, Pakistan, Keşmir, BM, Güney Asya*

ABSTRACT

India and Pakistan declared their independence in 1947, after the British withdrew from the region after the Second World War. The departure of the British from the region left many problems behind. One of these problems, the Kashmir issue, has

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: iskenderkarakaya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6285-4568, Yozgat, Türkiye.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, E-mail: meshaqn@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3700-821X, Isparta, Türkiye.

stood out as an issue that has historically led to conflicts, wars and crises between India and Pakistan and continues to this day. The Kashmir issue was brought to the United Nations in its early years and many decisions were taken. However, it was not possible to implement these decisions. With the Kashmir issue, both countries started to act with the idea that they had lost land to each other, and this made the solution difficult. This dispute between the two countries caused more than one war from 1947 to 1999, but no solution was reached as a result of these wars. Border conflicts still continue today. This study aims to reveal the Kashmir issue between these two countries by evaluating it from a historical perspective. The main purpose of this study is to analyze the Kashmir problem in all its dimensions. In the article, the emergence of the Kashmir issue is not only based on religion, as a reflection of the establishment of India and Pakistan as a result of the British withdrawal from the region, but also the strategic importance of Kashmir, underground and aboveground resources, and the interests of regional powers in the Kashmir region. It is claimed that it is effective in the emergence and development of the problem, and that this situation complicates the problem and makes its solution difficult.

Keywords: *India, Pakistan, Hindistan, Pakistan, Keşmir, UN, South Asia*

Giriş

Keşmir'in tarihi, Hint kralı Aşoka'nın hükümdarlığı dönemine (M.Ö. 232) kadar uzanır. Ancak bölgenin bilinen tarihi, M.S. 78 yıllarının sonrasında Orta Asya Kuşan İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdiği döneme kadar geri götürülmektedir. İslamiyet'in bölgeye girişi ise 8. yüzyılda başlamış olup Keşmir'in müslümanlaşması daha sonra gerçekleşmiştir (Rızvı, 2022: 325). Afganların 1819'da Sih Maharaja Ranjit Singh tarafından Keşmir'den çıkarılmasıyla Müslümanların egemenliği sona ermiştir. Sihler, Keşmir'deki yönetimlerini 1846 yılına kadar sürdürmüşler, ancak 1845 ve 1846 yılları arasındaki savaşlarda İngilizler, Sihler'i yenerek bölgedeki güç dengesini değiştirmiştir. 1846'da barış anlaşması imzalanarak, savaş tazminatı karşılığında Keşmir yönetimi İngilizlere geçmiştir. Daha sonra bölge, Amritsar Anlaşması ile 7,500,000 Rupı karşılığında Dogra Hükümdarı Gulab Singh'e satılmış ve böylelikle Dogralar'ın yönetim dönemi başlamıştır (Şahbaz, 2019: 181).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan ekonomik nedenler İngilizleri, Hint alt kıtasındaki en önemli sömürgelerinden çekilmeye zorlamıştır. Bu durum, Hindistan ve Pakistan'ın 1947 yılında din temelli ayrışma yoluyla bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle sonuçlanmıştır. Ancak bu süreç, İngilizlerin bıraktığı sorunları da beraberinde getirmiştir 1947'de Hindistan ve Pakistan'ın bağımsız devletler olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, Keşmir henüz statüsü belli olmayan bir bölge olarak kalmış ve bu durum iki ülke arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. Bu anlaşmazlık, sayısız sınır çatışması ve savaşa neden olmuş, binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Mermer, 2010: 4).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de uluslararası bir sorun olarak gündemi meşgul eden Keşmir, birer bölgesel güç olan Çin, Hindistan ve Pakistan arasında bölünmüş durumdadır. Bu durum İngilizlerin, Hint Yarımadası'ndan çekilmesiyle başlamıştır. Keşmir sorunu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin gündemine taşınmış ve çözüm amaçlı kararlar alınmıştır. Ancak bu kararlar sorunu çözememiş ve çatışmaların büyümesini, sivil kayıpların yaşanmasını engelleyememiştir. Bu bağlamda, Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorunu ile Afganistan ve Pakistan arasındaki "Durand Hattı" meselesi, İngilizlerin Hint Yarımadası'ndan çekilmesiyle ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam etmiştir. Keşmir'in Hindistan'a katılma anlaşmasının hukuki açıdan tartışmalı olduğu da ileri sürülmektedir. Bu nedenle Keşmir, sadece bir toprak parçası değil, stratejik, su ve enerji kaynaklarının bulunduğu bir bölge olarak görülmekte olup, Hindistan ve Pakistan'ın ulusal ideolojilerinin sınırdığı bir savaş alanıdır. Keşmir aynı zamanda stratejik konumu nedeniyle her iki ülke için de büyük öneme sahiptir (Erdal, 2018)

Bu çalışma, Hindistan'ın İngiliz yönetiminin başlangıcından, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği döneme kadar olan süreci de ele alarak, günümüzde devam eden süreçteki Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorununa odaklanmaktadır. İki ülke arasındaki bağımsızlık süreçleri ve Keşmir sorunu tarihsel perspektiften analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Keşmir sorununun ortaya çıkmasının, İngilizlerin bölgeden çekilmesi sonucu Hindistan ile Pakistan'ın kurulmasının bir yansıması olarak sadece din temelli olmadığı, aynı zamanda Keşmir'in sahip olduğu stratejik önem, yer altı ve yer üstü kaynaklar ile bölgesel güçlerin Keşmir bölgesindeki çıkarlarının da sorunun ortaya çıkması ve gelişiminde etkili olduğu, bu durumun da sorunu karmaşılaştırıp, çözümünü zorlaştırdığı ve günümüzde de devam ettiği öne sürülmektedir.

Hindistan'ın İngiliz Yönetimine Girmesi Süreci

İngilizlerin, Hindistan'da varlık göstermeye başlamaları 16. yüzyıla kadar uzanır. Ancak Hindistan'a ilk gelenler Portekizliler olmuştur. Ancak, Portekizlilerin Hindistan'daki varlıkları kısa bir süre içinde sona ermiştir. Bunun temel nedeni, Portekizlilerin bölgedeki diğer tüccarlar üzerinde donanma güçlerini kullanarak üstünlük kurma girişimleri ve bölgedeki dini yapıyı değiştirme çabalarıdır. Bu durum hem Hintli hem de Müslüman yöneticileri rahatsız etmiştir. Hintli yöneticilerin, Hollandalılardan ve İngilizlerden aldığı destekle Portekizlilere karşı mücadeleye girmesi sonucunda, Portekizliler faaliyetlerini Batı'ya kaydırmak zorunda kalmıştır. Portekizlilerden sonra Hindistan'da kalıcı bir varlık oluşturan devlet Hollanda olmuştur. (Erçin, 2017: 112).

Birçok Avrupa devleti Hindistan'da varlık göstermeye çalışmış, ancak hiçbiri İngilizler kadar başarılı olamamıştır. İngilizlerin Hindistan'a ilgisi 16. yüzyılın sonlarında Kaptan Drak'ın Ümit Burnu'nu dolaşp kazançlı bir şekilde dönmesiyle artmıştır. 1583 yılında dönemin Babür İmparatoru Ekber'e gönderilen mektup, İngiliz tüccarların Hindistan'a ilgisini daha da artırmış ve 1600 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi resmen

kurulmuştur. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin temel amacı, elde ettikleri imtiyazları korumak, ticari avantajları sürdürmek ve rakiplerini bertaraf etmektir (Erçin, 2017: 113 & Sonar, 2020: 24). Şirket, 1601'de ilk seferini Malezya ve Endonezya'ya gerçekleştirmiştir. Karlı geçen bu seferin ardından Hindistan ile ticaret girişimlerine başlanmıştır. Şirket, İngiliz hükümetinin de yardımıyla 1612'de İmparator Cihangir'den Surat'ta bir fabrika kurma izni almıştır. 1616 yılında Masulipatam'da ikinci bir fabrika açılmıştır. Ayrıca Şirket, ticari ve askerî açıdan faaliyetlerini güçlendirerek stratejik bölgelerde hâkimiyet sağlamıştır. Böylece Hindistan'ın farklı bölgelerinde ticaret ve idari faaliyetlerini sürdürmüştür (Erçin, 2017: 114-115& Sonar, 2020: 24).

İngilizlerin Hindistan'daki sömürgeci etkisi, Portekizliler, Hollandalılar ve diğer Avrupalı güçlerin çabalarına rağmen daha kalıcı oldu. İngilizler, 18. yüzyılın ortalarından itibaren siyasi ve idari yönetimde güç kazandılar. Bu durumun arkasında merkezi hükümetin zayıflaması ve İngilizlerin yerel yöneticilere rüşvet vermesi gibi faktörler etkili oldu. Merkezi otoritenin zayıflaması sonucunda eyaletler bağımsızlıklarını ilan ederek birbirleriyle çatışmaya başladılar. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz Parlamentosu aracılığıyla idare edilirken, eyaletler, merkezi hükümete bağlı olmadığı ve çatıştığı için İngiliz güçleri karşısında etkili olamamışlar ve Hindistan'ın merkezi otoritesi yavaşça İngilizlerin kontrolüne geçmiştir (Bulgur, 2004: 67).

İngilizlerin 1750'lerden itibaren Hindistan'daki egemenlik alanını genişletmeye başlaması, Hindular açısından endişe uyandırmışken, bu toprakların önceki sahipleri olarak görülen Müslümanlar ülkedeki hâkimiyetlerini kaybetmeye başladıkça bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Ayrıca, Müslümanların idari pozisyonlardan uzaklaştırılması ve yerlerine Hinduların getirilmesi, Müslüman toplulukta dışlanma hissi yaratmış ve bu da İngilizlerin gözünde yetersiz, başarısız ve isyankâr bir grup olarak nitelendirmelerine neden olmuştur. Müslümanlar ekonomik, toplumsal ve politik açıdan dışlanmışlardır. Ayrıca, İngilizlerin hukuk sistemi değişiklikleri kapsamında Farsça ve Urduca'nın yasaklanmasıyla bir dil asimilasyonu gerçekleştirilmiş, Batılı düşünce tarzı her alanda egemen kılınarak Hint halkı kendi kültüründen kopararak Hint-Avrupalı bir model oluşturma çabası, 1857 Mart'ında Hindistanlı Müslüman askerlerin İngiliz yönetimine karşı isyanına yol açmıştır. Bu isyan "Sepoy İsyanı" olarak da anılmaktadır. İsyanın çıkma nedeni olarak İngilizlerin Hintli askerlerin dini inançlarını değiştirmeye yönelik girişimlerde bulunduğu iddia edilmiştir. Ancak, Hindistan valisi, isyanla ilgili yaptığı açıklamada bu iddiaların asılsız olduğunu ve böyle bir girişimin olmadığını beyan ederek, isyana katılanların cezalandırılacağını ve mallarına el konulacağını duyurmuştur. Hindistan valisi, din ve mezhep özgürlüğü konusunda taahhütlerde bulunmuş olsa da Delhi şehri hükümdarı, İngilizlerin Hindistan halkının inançlarını değiştirmeyi planladığını ileri sürerek, Hint halkını, Avrupalıları öldürmeye çağırmıştır (Sonar, 2020: 25).

Sonuç olarak, isyanın birçok nedeni olmakla birlikte, temel etken İngilizlerin askeri politikada uyguladıkları yanlış stratejilerdir. İlk başta İngiliz yöneticileri tarafından ciddiye alınmayan isyan, zamanla ülkenin her köşesine yayılmıştır. İngilizler bu ayaklanmayı hızla bastıramamış ve Hindistan'da binlerce askere sahip olmalarına rağmen yeni askerler göndermek zorunda kalmışlardır. İsyanın Meerut, Delhi ve civarında başlamış olmasının nedeni, Hindistan'ın nüfus açısından en kalabalık ve eski eyaleti olmasıdır. 1857 yılında Delhi'nin Kuzeydoğusunda, Meerut adlı bölgede başlayan ve ardından Agra, Oud, Rohilkhand, Chinhat, Kanpur, Fetihpur, Lucknow gibi Hindistan'ın dört bir yanına yayılan isyan, Delhi'nin ele geçirilmesiyle etkisini kaybetmiş ve daha küçük çaplı çatışmalara dönüşmüştür. 1859 yılına gelindiğinde, isyanın merkezi Gwalior'daki çatışmaların İngilizler lehine sonuçlanmasıyla, iki yıllık bir süreçte bastırılmıştır (Sonar, 2020: 26-27).

Hindistan'ın Bağımsızlığı ve Pakistan'ın Ortaya Çıkış Süreci (1859-1947)

İngilizler, başlangıçta Hindistan'a ticaret amacıyla gelmişlerdir; ancak zaman içinde hem ticari hem de askeri ve idari yönden güçlenerek Hindistan'ın tamamına yayılmışlardır. 18. yüzyıldan itibaren İngilizler, Hindistan'ı sömürgeleştirmiş ve 1857 Büyük Hint Ayaklanmasından sonra bu isyandan özellikle Müslümanları sorumlu tutmuşlardır. Bu durum, Müslümanların önceden sahip oldukları ekonomik, siyasi ve kültürel hakları kaybetmelerine yol açmış, bunun sonucunda Müslümanlar içe kapanma eğilimi göstermiş ve kendi durumlarına ve ülkenin sorunlarına daha etkin bir şekilde ilgi göstermek amacıyla politik faaliyetlere yönelmişlerdir (Güner, 2007: 147).

Ancak İngilizlerin, Müslümanlara karşı düşmanca tutumu yeni bir gelişme değildir; aksine, Hint Yarımadası'nda Müslümanları zayıflatmayı temel amaç haline getirmişlerdir. Bu süreçte Müslümanları eğitim haklarından mahrum bırakmış, siyasi, kültürel ve dini faaliyetlerini engellemişlerdir. Bunun yanında Hindulara liderlik ederek onların ekonomik alanda güçlenmesine ve eğitim imkânlarının artmasına yardımcı olmuşlardır. Bu dönemde İngiliz yönetimi altında Hindu hareketleri belirgin bir şekilde yükselmiş ve Hindular arasında milliyetçilik duygusunu güçlendirmek için çeşitli milli ve dini ıslah dernekleri kurulmuştur. Siyasi ve ulusal liderler de bu derneklerde etkin görevler üstlenmiştir. Bu süreçte başlatılan hareketlerle Hindular arasında milliyetçilik duygusu ve kendi işini kendi yapma bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Arya Samaj gibi hareketler, ortak din ve kültür temellerine dayalı bir Hint ulusu bilinci oluşturmayı amaçlamıştır. Hindulaştırma (Şudhi) olarak adlandırılan bu hareket, Hindu milliyetçiliğini, İngilizlerin etkisiyle önemli ölçüde güçlendirmiştir (Bulgur, 2016: 39-40).

Urduca-Hintçe dil çatışması sorunları ile birlikte Hintçeye milli bir vasıf kazandırmak için Hintçeyi geliştirme derneklerinin kurulması ve Urduca'yı-Hintçeye katma çalışmaları ile 1900'de, Hinduların ısrarı ile birleşik eyaletlerin resmi, eğitim, hukuk ve ticari dilinin Hintçe yapılmasına karar verilmesiyle, Hindu-Müslüman çatışması

bambaşka bir boyuta evrilmiştir. Bu esnada İngilizler, Hindularını kontrolleri altında tutmak ve güçlendirmek için Hint milliyetçiliğini güçlendirerek toplumsal sorunlarını konuşabilecekleri, böylece gerilim ve isyan tehlikesini ortadan kaldıracak bir derneğin kurulmasını kararlaştırılmış ve 1885 yılında Hindistan Ulusal Kongresi kurulmuştur. Kongrenin, Müslümanlara karşı ters bir tutum içerisine girmesiyle, Müslümanlar buna karşılık, kendi hak ve çıkarlarını muhafaza etmek, kendi kaderlerini ve siyasetini belirlemek için Dhaka’da, 30 Aralık 1906’da Hindistan’ın Müslüman temsilcilerinin katılımıyla Müslüman Birliğinin kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. Müslümanlarla Hindular arasında sürekli çatışmaların devam etmesi ve Müslümanların kendilerine has özgür bir İslam devleti kurma düşüncesini uyandırmıştır. 1925’ten 1929’e kadar ayrı bir bağımsız İslam devleti kurma fikri yeterine güçlenmiş ve Müslümanların meselesinin yegâne çözüm yolu olarak, Pencab, Sindh, Beluçistan ve Serhad Eyaleti’nden oluşan bir ülkenin kurulmasında görülmüştür (Bulgar, 2016: 42-43).

Bağımsız bir İslam devleti kurma düşüncesi, aslında Hindistan halkının İslamiyet’i kabul etmelerinden itibaren başladığı ifade edilmektedir. Çünkü kökenleri aynı olmasına rağmen Hindistan’a İslamiyet’in gelmesi ve Bazı Hinduların, İslamiyet’i kabul etmesi ile birlikte Hindular ve Müslümanlar arasında ayrımcılık, şiddet ve ötekileştirme düşünceleri gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Bundan dolayı bu iki toplum, aynı yaşam alanında birlikte hoşgörü içerisinde yaşamlarını devam ettiremeyeceklerini anlamışlardır. Bu yüzden Müslümanlar her zaman kendilerine özgü bağımsız bir İslam devleti kurma ümidi ile yaşamışlardır (Şahbaz, 2019: 30-31). Hindistan Kongre Partisi’ni en çok Hindu kökenlilerin oluşturması sonucu Parti, Hindulara özgü bir birim haline gelmiştir. Radikalleşen Hindu taleplerinin korkuttuğu Müslümanlar çareyi İngilizlere yaklaşmakta bulurken, Hindu aydınlanmasını kontrol etmekte zorlanan İngilizler de Müslümanlara yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma sonucunda 1909 yılında Müslümanlar için ayrı bir seçim sistemi hayata geçirilmiştir. İngilizlere sadakatle bağlı olan Hindular arasında ise, isteklerinin göz ardı edilmesi sonucu kongrede muhalif bir Hindu milliyetçiliğinin güçlenmesi ortaya çıkmıştır (Aras, Kandemir, 2023: 161).

Hindu milliyetçiliğinin güçlenmesini neden olan bir diğer önemli gelişme ise Bengal’in bölünmesi olmuştur (Mermer, 2018: 114). Hindistan, Birinci Dünya Savaşı boyunca İngilizlere sadık kalmış ve binlerce Hindistanlı, İngilizler için savaşmak konusunda gönüllü olmuştur. Bu kapsamda Hindistan, Birinci Dünya Savaşında İngilizlere 800 bin muharip, 414 bini yedek olmak üzere 1.214.000 asker sağlayıp, 100 milyon sterlin mali yardımda da bulunmuştur. Bu dönemin en önemli gelişmelerden birisi de Kongre Partisi ile Müslüman Ligi arasındaki yakınlaşmadır. Bu yakınlaşmayla Hindistan, 1913-1924 yılları arasında Hindu-Müslüman Birliğine tanıklık etmiştir. Bu çerçevede Lucknow Paktı ile Hindistan Ulusal Kongresi ve Hindistan Müslümanlar Birliği, Hindistan’ın gelecekteki anayasası üzerinde anlaşmaya varmıştır. Başka bir ifadeyle bu beyanname, Hindistan anayasasının her iki topluma tanıyacağı haklar üzerinde iki partinin anlaşığı tek metin olarak; İngiltere’ye karşı izlenecek ortak politika olarak tespit

edilmiştir. Bahse konu bu pakt ile Hindistan'ın bütün toplumlarının zengin ve köklü medeniyetlerin mirasçıları olduğu, geçmişte ve İngiliz yönetimi altındaki son yüzyılda yönetimde büyük başarılar gösterdiklerine dikkat çekilerek, bugünkü yönetimin toplumun haklı taleplerini karşılamaktan yoksun olduğuna ve İngiltere'nin Hindistan'a özerklik tanınması vaktinin geldiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu pakta göre, Hindistan Meclisinin seçimle belirlenecek vekillerinin üçte biri Müslüman kesim olacak ve Müslümanlar ayrı seçmen bölgelerine sahip olmakla birlikte eyalet meclislerin de belli sayıda temsilci bulundurabileceklerdi (Şahin, 2019: 14-16).

Hindular ve Müslümanlar arasındaki Lucknow Paktı ile başlayan ittifak 1922'den sonra bozulmuş ve iki toplum arasındaki mücadele tekrar başlamıştır. Bu mücadele Kongre Partisine göre, İngilizlerin "böl ve yönet" siyasetinin bir sonucuydu (Şahin, 2019: 22-23). Böylece Hindular ve Müslümanlar arasındaki birliğin bozulmasıyla birlikte, tarafların bağımsızlık talepleri de artmıştır. Hindistan Kongre Partisi'nin 1928'de açıkladığı anayasa taslağı, Müslümanlarla Hindular arasında bağımsızlıkla ilgili görüş ayrılıklarını gündeme getirmiştir. Buna karşılık Müslümanlar da kendi taslaklarını hazırlamışlardır. Müslümanların tezi, Hindistan Kongre Partisi'nin teklif ettiği eşit haklara sahip Hindistan vatandaşlığı fikrinin, Hindu çoğunluğun bulunduğu bir sistemde işleminin mümkün olamayacağı varsayımına dayanmaktadır. Bunun yerine nüfus yoğunluğuna dayalı özerk bölgelerin kurulması gerektiği savunulmuştur. Tüm bu tartışmalar sürerken, 29 Aralık 1930'da Muhammed İkbâl, Hindistan'ın kuzey batısında ve doğusunda iki bölgeden oluşacak ayrı bir Müslüman devlet fikrini ortaya atmış ve bu fikir Mevlâna Muhammed Ali ve Muhammed Ali Cinnah gibi toplum önderleri tarafından da savunulmuştur. Bu süreçte İngiliz hükümeti ve taraflar arasında görüşmeler başlamış ancak olumlu bir sonuç alamamıştır. Bununla birlikte 1935'te çıkarılan Hindistan İdare Kanunu, İngilizlerin Hindistan'dan ayrılmayacakları şeklinde yorumlanınca hem Hinduların hem de Müslümanların tepkisine yol açmıştır. Bu çerçevede 1937 yılında yapılan seçimlerde, Hindistan Müslümanları Birliği istediğini elde edememiş ve hükümeti Kongre Partisi'ni kurmuştur. Böylece giderek artan bağımsızlık talepleri ile iki toplum arasındaki gerginliğin yoğunlaşmasıyla ülkenin birçok yerinde çatışmalar baş göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Hindistan'ın savaşta sağlayacağı katkılar karşılığında bağımsızlık isteyen Kongre Partisi'nin taleplerinin reddedilmesiyle Müslümanlar için yeni dönem başlamıştır. Böylece 1940'ta Lahor'da yapılan Hindistan Müslümanlar Birliği Konferansında ilk defa bağımsız bir İslam ülkesi olarak Pakistan adı ortaya atılmıştır ancak, Kongre Partisi bu duruma ülkenin bölünmesi anlamına geleceği görüşüyle karşı çıkmış, ancak giderek yoğunlaşan toplumsal çatışma ve bölge halkının kendi rızası dışında bağımsız Hindistan'da yaşamaya zorlanamayacağı anlayışıyla sonunda razı olmuştur.¹ (Güner, 2007: 147).

¹Pakistan sözcüğünün iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi; baş harflerin birleştirilmesiyle, Müslümanların çoğunlukta olduğu "P"encap, "A"fgan (Kuzey Batı Sınır Eyaleti), "K"eşmir, "S"ind ve Belucis'tan"

1942 yılında İkinci Dünya Savaşı sırasında Hindistan'a bağımsızlık verilmeyeceğini gerçeği ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Gandhi önderliğinde başlayan hareketlenme zamanla tüm ülkeye yayılmıştır. Bu hareket, "Hindistan'ı Terk Et" sloganıyla İngilizlerin, Hindistan'dan tamamen çekilinceye kadar ve bir bütün olarak bağımsızlığı alıncıya kadar devam edeceğini ifade ederek, şiddet kullanılmadan bir sivil itaatsizlik şeklinde planlanmıştır. Ancak, buna karşılık Müslüman Birliği lideri Muhammed Ali Cinnah ise bu hareketi tehlikeli olarak nitelendirmiş ve başarılı olması durumunda Hinduların tekrar iktidarı ele geçirerek tam bağımsızlık düşüncesinin içinde Pakistan hayalinin de gerçekleşmeyeceği düşüncesi ile bu harekete herhangi bir destek vermeme kararı almıştır. Cinnah'a göre, nüfus olarak fazla olan Hindular karşısında demokratik seçim yapılırsa bile Müslümanlar azınlık olarak kalacaktır. Bu yüzden İngilizlere, Hindistan'ı iki ayrı devlet olarak bölmelerini ve Hindistan'dan ayrılmalarını önermiştir. Diğer yandan bir konuşmasında Kongre Partisine "Eğer Müslümanlarla tam uzlaşma içinde olacaklarsa ben bizzat Hindistan'ın özgürlüğü için savaşır ve Gandhi ile hapse giderim" mesajını iletmiştir. Böylece Müslüman Birliği, Hinduların bu girişimini Hindistan'daki tüm ulusların bağımsızlığına yönelik olmadığını, bu girişimin yalnızca Hindu egemen bir devlet yönetimi kurarak, Müslümanların, Pakistan hayallerini tamamen sona erdirmeye yarayacağını bildirmiştir (Şahbaz, 2019: 116-117).

Böylece, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiyle İngiliz hükümetinin "alt kıta politikası" değişime uğramış ve İngilizler, Hint alt kıtasından çekilme planlarını dile getirmeye başlamıştır. 1946 yılında yapılan seçimlerde Müslüman Birliğinin artan gücü ve bağımsız devlet talebini açıkça ortaya koymasıyla, İngiliz hükümeti, 20 Şubat 1947'de, Temmuz 1948'den geç olmamak kaydıyla Hindistan'dan çekileceğini duyurmuştur. Ancak, Kongre Partisi lideri Nehru, din temelli ulus fikrine karşı çıkmış olsa da kongre, 18 Nisan 1947'de Pakistan fikrini onaylamak zorunda kalmıştır. Böylece 19 Temmuz 1947'de İngiliz parlamentosunun ayrılmayı kabul etmesiyle, Hindistan ve Pakistan olarak iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır (Mermer, 2018: 119).

Keşmir'in Kısa Tarihi

Keşmir'in tarihi Hint kralı olan Aşoka(M.Ö. 232) ile başlatılır. Ancak bölgenin bilinen tarihi ise milattan sonra 78 yılları sonrasında Orta Hindistan'a kadar egemenliği altına alan Orta Asya Kuşan İmparatorluğu dönemine aittir. Bunu takiben bölgeye İslamiyet'in girişi ise, 8. yüzyılda başlamış, ancak Keşmir'in müslümanlaşması çok daha sonra gerçekleşmiştir. 712'de Mülta'nı fetheden Muhammed bin Kasım es-Sekafi Keşmir'i almak istemiş, ancak vadiye girmeden geri dönmüştür (Rızvı, 2022: 325). 1015 ve 1021 yılları arasında Gazneli Mahmut iki defa Keşmir'i almaya girişmiş, ancak bölgenin zor şartları nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır. 1320'de ilk büyük darbeyi vuran ise, Moğollar olmuştur. Moğolların bölgeden ayrılmasıyla, dönemin Kralı

eyaletlerinden oluşan bölgeyi simgelemektedir. İkincisi ise; bu ülkenin (Pak sözcüğünün) saf ve temiz anlamına gelmesidir.

Rincan'a kendisine Mir Şah adında bir Müslümanı baş nazır olarak tayin etmiştir. Bir süre sonra Kral Rincan'a sığınarak Saddruddin unvanını almıştır. Rincana'nın 1323'te ölümü üzerine dönemin baş nazırı olan Mir Şah, yönetimi ele geçirerek Keşmir'in ilk bağımsız Müslüman sultanı olarak Şemseddin unvanını almıştır. Daha sonra bölgeye sırasıyla 1551-1588'de Şil Çak Hanedanı ve 1588'de Ekber Şah Keşmir'i kendi topraklarına katarak Hindistan'ı diğer bölgeleri gibi eyalet şeklinde valiler tarafından yönetilmeye başlaması ile karışıklık ve kaos ortamına dönüşmüştür. 1752'de Ahmet Şah Dürrani, Keşmir'i hâkimiyeti altına almış ve 1819'a kadar Afganlar tarafından idare edilmiştir. Ancak, 1819'da Sih Maharaja Ranjit Singh tarafından Keşmir'in ele geçirilmesi ile Müslümanların dönemi sona ermiştir (Turgut, 2020: 26-27). Sihlerin Keşmir yönetimi 1846 yılına kadar devam etmiştir. Ranjit Singh ölümü ile beraber Sihler, İngilizlerin otoritesini tehlikeye atmaya başlamıştır. 1845 ve 1846 yılları arasında İngilizler ve Sihler arasında yaşanan savaşta İngilizler, Sihler'i yenerek bölgede onların gücünü kırmıştır. 9 Mart 1846 tarihinde Sihler ve İngilizler arasında bir barış anlaşması imzalanmış ve savaş tazminatı karşılığında Sihler, Keşmir yönetimini İngilizlere devretmiştir. Sihlerden Keşmir yönetimi devralan İngilizler daha sonra Amristar Anlaşması ile 7,500.000 Rupı karşılığında Dogra Hükümdarı Gulab Singh'e satılmasıyla, bölünmeye kadar devam edecek olan Dogralar yönetim dönemi başlamıştır (Şahbaz, 2019: 181).

Keşmir'in Geo-Stratejik Önemi

Keşmir, bulunduğu konumu itibarıyla Güney Asya'nın ortasında yer alması nedeniyle, Asya'nın kalbi olarak adlandırılır. Keşmir sahip olduğu doğal güzelliği ile adeta bir "cennet vadisi" olarak anılmaktadır. Keşmir stratejik açıdan bölge ülkeleri için büyük önem arz etmektedir (Şahbaz, 2019: 151). Coğrafi olarak Keşmir, Himalaya dağlarındaki Çin, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın birleştiği noktada bulunan bir bölgedir. Keşmir, bölünme öncesi Hindistan'daki 562 prenslikten en büyüğü idi. 222.870 yüzölçümü ile Danimarka, Hollanda, Lüksemburg ve Belçika'nın toplamının yaklaşık iki katı bir alanı kapsamaktadır. Ancak, bölünme sonrası bölge, Hindistan, Çin ve Pakistan üç nükleer güç tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Pakistan ve Hindistan tarafından kontrol edilen sınır hattı, 435 mil (700km) uzunluğundadır. Hindistan tarafından kontrol edilen Cammu ve Keşmir olarak adlandırılan bölge, Keşmir'in yaklaşık %45'ni oluşturmakla birlikte bölgenin güney ve doğu kısımlarında yer almaktadır. Pakistan kontrolündeki Azad Keşmir, Gilgit ve Baltistan olarak adlandırılan bölge Keşmir'in %35'ni oluştururken, Çin kontrolündeki Aksai Çin ise Keşmir'in %20'sini oluşturmaktadır (Abedin, 2019: 65).

Keşmir, Güney Asya'nın büyük güçleri olan Hindistan, Pakistan ve Çin arasında stratejik öneme haiz bir bölgedir. Bölge, alt kıtanın Orta Asya ile irtibatını sağlayan bir kapı özelliği göstermekte olup, doğusunda Çin'in Tibet bölgesi, kuzeyinde Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi bulunmaktadır. Kuzeybatısındaki Gilgit Bölgesi, Afganistan'ın Wakhan koridoru ile ortak sınır paylaşmaktadır. Bölgenin, güneybatısında

Pakistan ve güneydoğusunda Hindistan yer almaktadır. Ayrıca bölge, Pakistan ile Çin'i birbirine bağlayan stratejik Karakum Geçidi Keşmir'in kuzey bölgesinden geçerek Pakistan ile Çin arasında köprü oluştururken, Hindistan'ı ise Orta Asya, Hazar Denizi ve Avrupa'ya bağlama açısından önemli bir geçit imkânı sunmaktadır. Bununla birlikte su ve enerji kaynakları açısından, Pakistan ve Hindistan için hayati öneme sahipken, küresel güçler açısından da stratejik öneme sahiptir (İnci, 2023: 1). 19. yüzyılda Rusya'nın, Orta Asya'daki artan gücü ve sıcak denizlere inme politikası ile İngiliz sömürgesi altındaki Hindistan'a yakınlığı nedeniyle, İngilizlerin bölgedeki varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Bu bağlamda Rusya ve İngiltere arasındaki rekabette Keşmir, ayrı bir stratejik öneme sahip olarak İngiltere'nin stratejik politikasında merkezi bir konumda yer almıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaşın başlamasıyla, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşu Keşmir'in stratejik önemini daha da artırmıştır. Sonuç itibarıyla Keşmir, 1947 yılında iki bağımsız devlet olarak kurulan Hindistan ve Pakistan arasındaki çatışma ve rekabetin kaynağı olmuştur. Bu çerçevede Nehru, Keşmir'in stratejik önemini "Keşmir kuzey sınırı, Afganistan, SSCB ve Çin'in sınırlarıyla müşterektir. Keşmir'in güvenliği özellikle de Güney Keşmir ve Hindistan sınırının ortak olması nedeniyle Hindistan'ın güvenliği açısından hayati öneme sahiptir" şeklinde ifade etmiştir. Benzer bir şekilde, Liaquat Ali Han da, "Keşmir'in Hindistan'a katılması, Pakistan'ın kendisi olmadan Hindistan'a gelebilecek acımasız bir hükümete karşı kendini savunamayacağını" söyleyerek Keşmir'in önemini vurgulamıştır. Keşmir stratejik olarak kavşak noktada bulunması sebebiyle ve kontrolün tamamen Pakistan'a geçmesi durumunda, Hindistan'ın eski Sovyet coğrafyası ile bağlantısı kesilecektir. Diğer yandan ise, Hindistan'ın tamamen Keşmir'e sahip olması durumunda, bu gelişme Hindistan'ın Orta Asya ve Avrupa'ya bağlanmasını sağlayacak, hem de Pakistan'ın, Çin ile olan kara ulaşımı ve sınırını ortadan kaldıracaktır (Abedin, 2019: 115-116). Sonuç olarak Keşmir, hem stratejik hem de bölgesel ve ekonomik çıkarlar açısından, Hindistan ve Pakistan için de hayati derecede öneme sahip bir bölgedir.

Keşmir Sorununun Ortaya Çıkış Süreci

Keşmir, tarih boyunca birçok farklı prenslik ve hanlıkların hüküm sürdüğü bir yer olmuştur. 1819'da Pencap'ta hüküm süren Sihler, Dograların desteğiyle bölgedeki Afgan yönetiminin Keşmir'den çıkarmıştır. Sih yönetimi Keşmir'in yönetimini desteklerinden dolayı, yerel Dogra Hanedanı'na bırakarak onu Cammu eyaletinin Racası ilan etmiştir. Bununla birlikte, prensin kardeşini de Müslümanların çoğunlukta olduğu Ponç bölgesinin tımarı olarak tayin etmiş, ancak Müslümanların Dogra yönetimini kabullenmemesiyle, patlak veren isyanlar Dogra ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Dogra hükümdarı tarafından Müslümanlara karşı idari, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık vb. alanlarda ayrımcılık ve baskıcı politikalar uygulanmıştır (Çebi, 2018). Keşmir'in 1846 yılında para karşılığında el değiştirmesi, Dogra yönetimini kabullenmeyen Müslümanlara yıllarca baskıcı politikalarının uygulanması ve Keşmirlileri harekete geçirmiş, böylece "Keşmir Aslanı" unvanını alan Şeyh Abdullah'ın önderliğinde, 1931'den itibaren özgürlük hareketi başlamıştır (Turgut,

2020:12).Böylece 1934'te Keşmirililere seçme ve seçilme hakkı tanınmış, ancak 75 üyeden sadece 35'in halk tarafından seçilmiş oluşu ve birçok Müslümanın oy kullanmalarına engel olunması, halkın Meclise olan güvenini sarsmıştır. Bununla birlikte, Müslüman olmayan Keşmirililerin de Müslüman Konferansına katılmasından yana olan Şeyh Abdullah, kendi parti programını eleştirmeye başlamıştır. Şeyh Abdullah, Nehru'nun "Birleşik Hindistan" fikirlerini benimsemeye başladığı sırada, Muhammed Ali Cinnah'ın Keşmir ziyareti, Şeyh Abdullah'ın Müslüman Konferansı içindeki rakibi Gulam Abbas'ın itibarını yükseltmiştir. Böylece Keşmirililer, ayrı ve bağımsız Müslüman devleti fikrini savunan Cinnah'ın, Müslüman Birliği Partisi ve Gulam Abbas'ın tarafına kaymıştır. Böylece Şeyh Abdullah, kaybettiği liderlik konumunu yeniden kazanmak için, başlattığı "Keşmir'i Terk Et" hareketi, Hindu ve Sih azınlıkları arasında kötü bir etki yaratmış, Müslümanlar arasında da Şeyh Abdullah'ı "fırsatçı" bir siyasetçi olarak tanıtmıştır (Ataöv, 1960: 197).

Keşmir, Hindistan için sadece bir toprak parçası değil, aynı zamanda ekonomik ve stratejik açıdan da önemli bir bölgedir. Keşmir demek Hindistan için "Küçük Pakistan" demektir. Nehru, tek Hindistan fikrini savunarak, Müslümanlarla Hindular arasındaki anlaşmazlığın sebebi olarak İngilizleri görmektedir. İmparator Ekber'in azınlıklar için uyguladığı politikalara hayranlık duyan Nehru, Birleşik Krallık çekildikten sonra hem Müslümanlar hem de gayri Müslümler için adil ve birleşik bir Hindistan kurulacağını düşünmüştür. Ancak, buna karşılık bağımsız Pakistan'ın kurulmasını destekleyenler ise Hindistan'da iki farklı milletin olduğuna inanmışlardır (Ataöv, 1960: 198). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, ekonomik sorunlar başta olmak üzere çeşitli nedenlerle İngilizler, Hindistan alt kıtası'ndan ayrılma kararı almıştır. Ancak, İngilizler bölgeden ayrılırken otoriteyi kime devredeceği sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Böylece iki büyük grup arasında devam eden çatışma, Hindistan'ı ikiye bölmekten başka bir yolun olmadığını göstermiştir. Kongre Partisi liderleri, Birleşik Hindistan'ın bağımsızlığını isterken, Müslümanlar Birliği Partisi ise ayrı bir İslam devleti kurmak istemiştir. Uzun zaman tartışılan ayrışma konusu, sonunda Kongre Partisinin, Pakistan'ın kurulmasına rıza göstermesiyle, 1947 yılında Hindistan ikiye bölünerek iki ayrı devlet haline gelmiştir. Bu bölünme sonucunda bölgede bulunan ve sayıları yaklaşık 550 olan prenslik, Hindistan ve Pakistan'a katılmıştır. Ancak, bunların iki tanesinde sorun çıkmıştır. Birincisi, çoğunluğu Hindu ama yöneticisi Müslüman olan Haydarabat, ikincisi, çoğunluğu Müslüman ancak idarecisi Hindu olan Keşmir'dir. Bunlardan Haydarabat kısa sürede Hindistan tarafından düzenlenen bir operasyonla Hindistan'a katılırken, Keşmir yöneticisi (Hari Singh), hangi ülkeye katılacağını veya bağımsız bir yönetim mi benimseyeceğine karar verememiş ve her iki devlete de bekleme kararı aldığını bildirmiştir. Hari Singh'in karar vermede tereddüt etmesi ve kararı geciktirmesi bölgede tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Hari Singh iki ülkeden birine bölge ahalisinin istek ve tercihlerine göre bir karar vererek katılması önerisini geciktirmesi Keşmir sorunun günümüze kadar gelmesini beraberinde getirmiştir (Şahbaz, 2017: 2015-206). Keşmir halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle, halk Pakistan'a katılmaktan yana tavır almış, ancak dönemin Racası

Hari Singh, Keşmir'in hem coğrafi hem de kültürel, dini ve ekonomik açıdan Pakistan'a yakın olması nedeniyle Pakistan'a katılmasını sağlamıştır. Ancak, daha sonra Hari Singh, kararını değiştirerek, Keşmir'in Hindistan'a katılmasına karar vermesi ise halkın isyan etmesine neden olmuştur. Böylece 24 Ekim 1947'de "Azad Keşmir İslam Cumhuriyeti" kurulmuştur. Bundan sonra Hindistan, Azad Keşmir için "Pakistan işgali altındaki Keşmir" tanımlaması yaparken, Pakistan ise Cammu ve Keşmir'i "Hindistan işgali altındaki toprakları" olarak tanımlamaktadır (Eryüksel, 2017: 52).

Müslümanların kurduğu Azad Keşmir'in küçük çaptaki ordusu ile Maharacanın Hindular ve Sihlerden oluşan ordusu arasında başlayan çatışmada, Azad Keşmir'e destek amacıyla Pakistan'dan gelen Pathan kabilelerin 1947'de Keşmir'e girdikten sonra, Maharaca Srinagar'dan kaçarak Cammu'ya geçmiş ve Hindistan'dan bu olağanüstü durum karşısında yardım istemiştir (Aras ve Kandemir, 2023: 13). Hindistan hükümeti Maharaca'yı koruma karşılığında Cammu ve Keşmir'in Hindistan'a ilhakını talep etmiştir. Böylece tüm bu gelişmeler neticesinde 26 Ekim 1947'de Hindistan, Cammu ve Keşmir'in Hindistan bir parçası olduğunu ilan edilmiş, ancak Hindistan askerinin bölgeye intikal etmesiyle, 26 Ekim 1947'de Maharaca'nın, Cammu ve Keşmir'in Hindistan'a ilhak anlaşmasını imzaladığı duyurulmuştur. Böylece Hindistan'ın bölgeye asker göndermesi de bu anlaşmaya dayandırılmış ve yeni bağımsızlıklarını kazanan iki ülke arasında ilk savaş başlamıştır (Çebi, 2018).

Hindistan ve Pakistan Açısından Keşmir'in Önemi

1947 yılında İngilizlerin, Hindistan alt kıtası'ndan çekilmesiyle, bölgedeki bağımsızlıklarını yeni kazanan yüzlerce prenslik, Hindistan veya Pakistan'a katılmışlardır. Ancak Keşmir bölgesinin kesin olarak taraflardan birisini seçmemesi Hindistan ve Pakistan arasında anlaşmazlığa neden olmuştur. 1947 yılından bugüne, bu anlaşmazlıktan dolayı iki ülke, defalarca savaşmış ve binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Keşmir meselesi Hindistan için sadece ekonomik ve stratejik olarak önemli bir toprak parçası olarak görülmemektedir. Keşmir demek Hindistan için "küçük bir Pakistan" demektir. Keşmir, Hindistan açısından hem ekonomik hem stratejik olarak büyük öneme sahip bir bölge olarak, Müslümanların çoğunluk olduğu Keşmir bölgesinin ayrılmasına rıza göstermesi durumunda, Hindistan'ın toprak bütünlüğünün büyük zarara uğrayacağı endişesi yaratmaktadır (Ataöv, 1960: 198).

1947 yılından bugüne Pakistan, Hindistan ile arasında anlaşmazlığa neden Keşmir'in nüfusun büyük çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle bölge üzerinde hak iddia etmektedir. Günümüzde Gilgit-Baltistan ve Azad Keşmir, Pakistan idaresi altında bulunmaktadır (Çebi, 2018: 2). Yukarıda da ifade edildiği gibi Keşmir'in, Çin, Afganistan ve Orta Asya'ya yakınlığı nedeniyle, stratejik olarak Hindistan için önemli olduğu kadar Pakistan için de büyük öneme sahiptir. Keşmir'in sahip olduğu su kaynakları Pakistan'daki tarım için son derece önemlidir. Keşmir'in tamamen Hindistan'a katılması durumu ise Pakistan için ekonomik olarak büyük tehlike

yaratmaktadır. Bununla birlikte Keşmir ekonomik, dini, coğrafi, kültürel olarak Pakistan'a daha yakındır (Eryüksel, 2017: 49). Dolayısıyla Pakistan'ın tarımsal ekonomisinin Keşmir'e bağlı olması, su kaynaklarının kesilmesi durumunda çölleşme ihtimalini beraberinde getirmektedir. Diğer yandan Pakistan, stratejik açıdan Keşmir olmaksızın savunmasız bir hale gelmekle birlikte, bu durumu aynı zamanda bir güvenlik tehdidi olarak da görmektedir. Bu yüzden Pakistan'ın güvenliğinin Keşmir'e bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Muhammed Ali Cinnah, Keşmir'in Müslüman kimliği nedeniyle Pakistan'ın bir parçası olması gerektiğine inanmıştır. Cinnah'ın "Keşmir, Pakistan'ın şah damarındır ve hiçbir millet veya ülke şah damarının düşmanının kılıcı altında olmasına tahammül edemez" ifadesi ile Keşmir'in, Pakistan için önemini vurgulamıştır. Ayrıca Keşmir, coğrafi, dini, kültürel, ulaşım ve ekonomik olarak Pakistan'a daha yakındır (Abedin, 2019: 132).

Keşmir'in Pakistan açısından bir diğer önemi, Muhammed Ali Cinnah'ın ayrı ve bağımsız bir Müslüman vatanına olan inancı ve iki ulus teorisidir. Diğer yandan Şerif-ul-Mücahid göre, "Keşmir giderse, ideoloji gider. Pakistan'ın bir devlet olarak tasfiye edilmesi sadece bir zaman meselesi olur" şeklinde ifade etmiştir. Bununla birlikte General Akbar Han'a göre, "Keşmir'in Pakistan'a katılımı sadece arzu edilebilirlik meselesi değil, ayrı olan varlığımız için de mutlak bir zorunluluk" olmuştur. Buradan hareketle Keşmir'in önemi sadece basit bir toprak parçası ya da stratejik kaynakların varlığı olmadığı, aynı zamanda Hindistan ve Pakistan'ın ulusal ideolojilerinin test edildiği bir savaş alanı olarak görülmektedir (Abedin, 2019: 134).

Keşmir Sorunun Birleşmiş Milletlere Taşınması

1947'de Hindistan ve Pakistan'ın birer bağımsız devlet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, henüz statüsü belli olamayan Keşmir, iki ülke arasında anlaşmazlığa neden olmuştur. Yaşanan anlaşmazlık nedeniyle, iki ülke arasında sayısız sınır çatışması ve savaş yaşanmış, binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Pakistan ve Hindistan arasında devam eden Keşmir sorununa, 1962 yılında Hindistan ile girdiği savaş neticesinde Çin de taraf olmuştur. Bu doğrultuda Çin, Aksai Çin bölgesinin Keşmir'e ait olmadığını ve Çin'in özerk bir bölge olan Tibet'in bir parçası olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, Hindistan ise Çin'i işgalci olarak tanımlamakta ve Aksai Çin bölgesini terk etmesini istemektedir (Erdal, 2018: 90). Böylece Hindistan-Çin çatışmasının yanı sıra, Hindistan ve Pakistan arasında birden fazla büyük çatışmalar yaşanmıştır. Böylece, Hindistan ve Pakistan arasındaki ilk savaşta, Keşmir meselesi bölgesel bir sorun olmaktan çıkmış ve uluslararası bir mesele haline gelmiştir (Erdal, 2018: 90).

1 Ocak 1948 tarihinde Hindistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine başvurarak, Pakistan'dan hareket eden birliklerin Cammu ve Keşmir'de huzursuzluk yarattığını ve durumun uluslararası barışı ve güvenliği ihlal ettiğini bildirmiştir (Ataöv, 1960: 201). Bu bağlamda Hindistan, topraklarının bir bölümünün yabancı işgali altında olduğunu ileri sürerken, Pakistan ise Hindistan'ın Keşmirli müslümanlara yönelik soykırım

uyguladığını iddia ederek, Birleşmiş Milletlerin gözetiminde referandum yapılmasını talep etmiştir. Keşmir sorununun BM gündeme taşınmasıyla (BMGK), Keşmir sorunu ile ilgili sırasıyla; (38), (39) ve (47) sayılı kararları almıştır. Bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi, 17 Ocak 1948 tarihinde (38) sayılı ilk kararında; yetkileri çerçevesinde durumun kötüleşmemesi için gereken tedbirleri almaları ve olayı tetikleyecek her türlü beyanattan, eylemden ve eylemlerin meydana gelmesine izin vermekten uzak durmaya davet etmiştir. Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorununa ilişkin, BM Güvenlik Konseyi'nin ikinci kararı, 20 Ocak 1948 tarihinde alınmıştır. Söz konusu bu kararda, BM örgütüne üye üç devletin temsilcilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması öngörülmüştür. Pakistan ve Hindistan arasındaki Keşmir sorunun çözümüne yönelik detaylı düzenlemeler içeren karar, 21 Nisan 1948 tarihinde alınan (47) sayılı karardır. Bu kararda uyuşmazlığın devam etmesinin uluslararası barış ve güvenliğe ciddi tehdit oluşturacağı bir kez daha vurgulanmıştır. Silahlı çatışmanın ateşkesle son bulması ve Cammu-Keşmir eyaletinin Pakistan ya da Hindistan'a katılması konusundaki sorunun bertaraf edilmesi için serbest tarafsız halk oylaması "plebisit" yapılmasına yardımcı olabilecek önlemleri almaları, her iki tarafa da tavsiye edilmiştir (Erdal, 2018: 93-95 & Ataöv, 1960: 201).

Söz konusu (47) sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararında yer alan en önemli hususlar; Pakistan'ın Keşmir bölgesinin silahsızlandırılması, tarafların Keşmir'den askeri birliklerini geri çekmeleri, Hindistan'ın askeri varlığının azaltılması ve BM denetiminde halk oylaması yapılması olarak özetlenebilir. Pakistan tarafsız bir halk oylamasının imkânsız olacağını düşünmüştür. Böylece karar, taraflarca reddedilmiştir. Ayrıca Pakistan'ın silahsızlanmaya yönelik bir girişimde bulunmaması durumu daha da kötüleştirmiştir (Abedin, 2019: 86). Ancak, BM Güvenlik Konseyi'nin bölgede istikrar adına kurulan komisyonun, Temmuz 1948'de bölgeye gerekli denetimleri yapmak üzere gönderilmesiyle, Hindistan ve Pakistan arasında Ocak 1949'da ateşkes sağlanmıştır. Böylece "plebisit" için uygun bir ortamın sağlanamaması nedeniyle Birleşmiş Milletlerin bütün çabaları olumsuz sonuçlanmıştır (Yıldız, 2019: 5).

Keşmir'in Hindistan'a katılımına ilişkin anlaşmanın, BM Kurucu Antlaşması'nın 2(4) maddesi ile 1969'da imzalanan, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 51. ve 52. maddeleri gereği hukuken geçerli olmadığı ileri sürülmektedir. Ancak Hindistan, daha önce yapılan anlaşma gereği Keşmir'in 1947 yılında uluslararası hukuka uygun olarak Hindistan'a katıldığını, böylece yasal açıdan bu bölgenin Hindistan'ın egemenliği altında olduğunu ileri sürerek, Keşmir'de "plebisit" yapılmasına imkân verecek koşulların burada mevcut olmadığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte, Cammu ve Keşmir'de yapılan seçimler sonucu Parlamento'nun bu anlaşmayı onayladığını, halkın temsilcilerinin bu katılımı anlaşmasını onaylamasıyla hukuksal sürecinde tamamlandığını ileri sürmektedir. Ayrıca Keşmir'in bağımsızlığının, Hindistan'daki diğer bağımsızlık hareketlerini tetikleyebileceğini, bunun da Hindistan için felâket olacağı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Keşmir'de de, demokratik, seküler ve insan haklarına saygılı bir yönetim düzeni

kurduğunu, bu nedenle Keşmir’de Hindistan varlığının bu açıdan da sorgulanmaması gerektiğini ileri sürmektedir (Aral, 2021: 57-58). Sonuç olarak Keşmir’in Hindistan’a katılımının hukuken sorunlu olduğu ileri sürülse de Hindistan, yukarıda ifade edildiği gibi hukuki sürecin tamamlandığını ve yasal olarak bölgenin egemenliği altında olduğunu savunduğu görülmektedir.

Keşmir Meselesinde İngiltere, ABD, Rusya ve Çin’in Politikaları

Keşmir sorunu, dönemin büyük güçlerinden olan İngiltere’nin Hint alt kıtasından çekilmeye karar vermesiyle, yeni birer bağımsız devlet olarak ortaya çıkan Hindistan ve Pakistan arasındaki temel anlaşmazlık konusudur. Başlangıçta, Pakistan ve Hindistan arasında bir mesele olan Keşmir sorunu, Hindistan’ın 1948 yılında BM Güvenlik Konseyine müracaat etmesiyle birlikte, uluslararası bir mesele haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşından kısa bir süre sonra başlayan Soğuk Savaş rekabeti, Hindistan ve Pakistan’ın yeni birer bağımsız devlet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte aralarında yaşanan Keşmir sorununun, uluslararası bir mesele haline gelmesiyle birlikte, büyük güçler de bölge üzerinde ulusal ve uluslararası çıkarları çerçevesine müdahil olmuştur. Bu doğrultuda Keşmir sorununda başlıca öne çıkan küresel aktörler; BM, İngiltere, Rusya, ABD ve Çin olmuştur (Bulut ve Aras, 2023: 32).

Birleşmiş Milletlerin, Keşmir sorununa yönelik çözümü, yukarıda da ifade edildiği gibi, bölgenin silahsızlandırılması, tarafsız idare kurulmasını ve halkın hangi tarafa katılacağını belirleyeceği BM gözetiminde bir halk oylamasının yapılmasını önermiştir (Yıldız, 2019: 5). Ancak, İngiltere 1947 yılında, Hindistan’ın bölünmesinde ve Keşmir sorunun ortaya çıkış döneminde aktif rol almış olsa da bölgeden ayrılmasından sonra, Pakistan ve Hindistan arasında anlaşmazlığa neden olan bu önemli meselede aktif bir politika izlediği söylenemez (Geldi, 2020: 71). Bu dönem İngiltere’nin Hindistan’ın bölünmüşlüğü karşısında izlediği strateji ise, Hindistan’ı “Müslümanlar, Hintliler ve bağımsız prenslikler olmak üzere” üçe bölerek, bağımsızlık sonrasında da etkisini sürdürmeye yönelik geleneksel “böl ve yönet” politikasıdır). Bununla birlikte bölünme sonrası, Keşmir sorununa yönelik aktif bir politika izlemeyen İngiltere, sorunun barışçıl yollarla çözülmesine vurgu yaparak, Birleşmiş Milletlerin kararları doğrultusunda hareket etmiştir (Sander, 1989: 232).

Soğuk Savaş döneminde ABD, Hindistan’ın bağlantısızlık politikası izlemesi, Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorununda meydana gelen istikrarsız gelişmeler ve SSCB’nin yayılcı politikasını engellemek amacıyla Pakistan yanlısı bir tavır almıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası, Hindistan ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan ABD, Keşmir sorununda yer alan taraflar arasında denge siyaseti izlemiştir. SSCB ise Hindistan ile daha yakın ilişkiler kurmuştur (Geldi, 2020: 72). Pakistan’ın 1955 yılında Bağdat Paketi’ne, 1954 yılında ise SEATO’ya üye olarak, Hindistan’a karşı ABD ile ikili savunma antlaşmaları imzalaması sonucu, SSCB, ABD-Pakistan iş birliği üzerine, BM bünyesindeki görüşmelerde plebisit yapılmasına karşı çıkarak, BM’deki veto yetkisini

Hindistan'a yönelik alınmış ve yaptırım gerektiren kararları engelleyerek önüne geçmeye çalışmıştır (Yıldız, 2019: 6).

Yukarıda aktörlerin dışında, Keşmir sorununa doğrudan taraf olan bir diğer ülke, 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) olmuştur. Bağımsızlık sonrasında Hindistan ve Pakistan çatışması yaşanırken, Çin sınırının belirsizliğinin de ortaya çıkması ile 1949 yılında kurulan ve Çin'in tarihi mirasına sahip çıkan ÇHC, McMahon Hattını tanımayarak, bölgenin "Kadim Çin Coğrafyası"na ait olduğu gerekçesiyle, 1950'de Tibet'i işgal etmiştir. Böylece bu durum Çin-Hindistan ilişkilerinin bozulmasına neden olmuş ancak Başbakan Nehru'nun girişimleriyle sorun çözüme kavuşturulmuştur (Mermer, 2020: 13). Bu dönemde Hindistan'ın Tibet konusunda Çin ile çatışmaya girmemesinin temel nedeni, Keşmir sorununda Çin'in desteğini almak veya Çin-Pakistan yakınlaşmasını engelleyerek durumu kendi lehine çevirmek istemesidir (Turgut, 2020: 70). Nehru'nun Tibet üzerindeki bu politikası 1960'li yılların başına kadar devam etmiş ancak, Dalay Lama'nın 1959 yılında Tibet'ten kaçarak, Tibet sınırındaki Hint topraklarında sürgünde bir Tibet Hükümeti kurması, Çin Halk Cumhuriyeti ile Hindistan arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Böylece ilişkilerin bozulmasıyla yaşanan küçük çaplı çatışmalar ve sonrasında artan gerilim, 1962'da iki ülkenin savaşmasına neden olmuştur. ÇHC-Hindistan arasındaki gerginlikler devam ederken Pakistan ile ÇHC, McMahon Hattı'nı kesinleştirmek için 1959 yılında görüşmelere başlamış ve 2 Mart 1963'te imzalanan anlaşma hattı belirlemiştir. Böylece iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın ilk adımları atılmış ve Çin-Pakistan arasındaki ilişkiler sürekli geliştirilerek günümüze kadar devam etmiştir (Mermer, 2020: 14).

Keşmir Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınması Sonrası Gelişmeler

Hindistan'ın 1947 yılında Hindistan ve Pakistan olarak iki bölünmesinden sonra ortaya çıkan Keşmir sorunu, iki ülke arasındaki en eski ve önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. 1948 yılında BM'lere taşınmasına rağmen çözüme kavuşturulamayan Keşmir sorununda, tarafların ileri sürdükleri birbirinden farklı tezlerle günümüze kadar devam etmiştir. 1962 yılında Çin-Hindistan arasında yaşana savaş neticesinde Keşmir sorununa Çin'de dahil olmuş ve sorun daha karmaşık bir hal almıştır. Bu doğrultuda Soğuk Savaşı dönemi boyunca ufak çaplı sınır çatışmalarının yanı sıra, 1947-1948, 1965 ve 1971 yıllarında Hindistan ve Pakistan arasında üç büyük savaş yaşanmıştır (Erdal, 2018: 89-90). Hindistan, 1948 yılında sorunun BM'ye taşınmasının ardından, 1950'li yıllardan itibaren yavaş yavaş Keşmir sorununun ulusal bir sorun haline getirme ve izole etme politikası izlemiştir. Böylece Keşmir'de, Hindistan yanlısı yönetimleri destekleyerek iktidara getirmeyi ve bu yönetimlerin aldığı kararlar doğrultusunda Hint hakimiyetini güçlendirmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Hindistan, sorunu iki ülkenin dışına taşımama yönündeki gayretine de devam etmiş ve dış güçlerin Keşmir soruna taraf olmasına da soğuk bakmıştır. 17 Kasım 1956'da Keşmir Kurucu Meclisi kararıyla, Keşmir Hindistan'a bağlanmıştır (Mermer, 2020: 9). 1957 yılında 370. madde Hindistan Meclisi tarafından onaylanarak resmiyete kavuşmuştur. Ardından 1963'te ise Keşmir'i

doğal uzantısı ve ayrılmaz bir parçası olarak gören Hindistan, Meclis kararıyla “Keşmir’in devlet başkanlığı statüsünü” kaldırmış ve Hindistan’ın bir eyaleti olarak Keşmir’e vali atamıştır (Balaban, Sayın, 2023: 31).

1971 yılında gelindiğinde ise, Hindistan ve Pakistan arasında doğrudan bir savaş olmasa da dolaylı olarak üçüncü büyük çaplı çatışma yaşanmıştır. 1971’de seçimler sonrası Doğu Pakistan’da Bengallilerin bağımsız “Bangladeş” taleplerinin yükselmeye başlamasıyla Pakistan güç kullanarak cevap vermiştir. Böylece giderek iç savaşa dönen süreçte Hindistan’a kitlesel göç akınlarının gerçekleşmesi Hindistan’ı da bu savaşa dahil etmiştir (Balaban, Sayın, 2023: 32). Bu savaşta Hindistan’ın Bangladeş güçlerini desteklemesiyle Pakistan savaşta yenilmiş ve Müslüman Bengallerin yoğunlukta olduğu Doğu Pakistan, Pakistan’dan ayrılmış ve Bangladeş adında yeni bir bağımsız devlet kurulmuştur (Haber Türk, 2023). 1980’li yıllarda Keşmir’de gösterilerin ve ayrılıkçı hareketlerin baş gösterdiği ve Hindistan’a karşı protestoların gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Hindistan protestoları bastırmak için güç kullanmıştır. Ancak Hindistan’ın güç kullanımını 1989 yılında silahlı direniş grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Balaban, Sayın, 2023: 33). Hindistan’agöre bu protesto ve isyanları, Pakistan tarafından silahlandırılarak eğitilen gruplar tetiklemiştir (Erdal, 2018: 91). Bu doğrultuda 1990’larda Keşmir’deki ayrılıkçı gruplar iki farklı görüşe ayrılmıştır. Birinci görüş, dini yaklaşımlardan daha ziyade laik, demokratik değerleri benimseyen, Hindistan’dan ayrılarak yapılacak halk oylamasında bağımsızlığı savunanlar, ikincisi ise kökten dinci gruplar tarafından desteklenen, Keşmir’i Pakistan’a bağlı ya da Pakistan’la bir bağı olan bağımsız bir İslam devletine dönüştürmeyi isteyenler olmuştur (Balaban, Sayın, 2023: 33).

1999 yılında Pakistan askerleri ve Pakistan tarafından desteklenen direniş grupların, Hindistan kontrolündeki Keşmir’e geçerek Hint askeri tesisleri ele geçirmesi yeni bir krize neden olmuştur. Kargil krizi olarak da bilenen bu krizle iki ülke nükleer savaşın eşiğine gelmiştir. Ancak ABD’nin arabuluculuğu ve baskısı ile Pakistan’ın geri adım atması sağlanmış ve nükleer savaşın önüne geçilmiştir (Balaban, Sayın, 2023: 34 & Erdal, 2018: 91). Sonuç olarak Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorunu BM’lerin barışçıl çözüm önerileri ve iki ülke arasında yaşanan sayısız çatışma ve yukarıda ifade edilen savaflara rağmen çözüme kavuşmamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

Hindistan ve Pakistan arasındaki bütün çatışma ve krizlere rağmen iki ülke arasında iyimser bir ilişki ve sorunların barışçıl yollarla çözümüne yönelik girişimler de görülmektedir. Örneğin, 1999 yılında imzalanan Lahor deklarasyonu, tarafların sorunu barışçıl yollarla çözüme yönelik bir önemli belge olarak taraflar içişlerine müdahaleden kaçınacakları, karşılıklı güven ve barışın sağlanması için çaba sarf edecekleri beyan edilmiştir (Erdal, 2018: 92). Bununla birlikte, 2004 yılında ilan edilen ortak bir deklarasyonla, “Pakistan’ın sınır aşan terörizmle mücadele edeceği ve Hindistan’ın ise Keşmir sorununun çözümü için Pakistan ile diyalog kuracağı” taahhüt altına alınmıştır

(Erdal, 2018: 92).Ancak 2008 yılında Hindistan’da gerçekleştirilen saldırıda 174 kişinin hayatını kaybetmesi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar kesilmiştir. Hindistan ise, bu saldırıların arkasında Pakistan’ın olduğunu iddia ederek, barış görüşmelerinin devam edebilmesi için saldırının faillerinin yargılanması ya da kendisine teslim edilmesi gerektiğini ifade ederken, Pakistan ise Hindistan’ın iddialarını destekleyecek herhangi bir bilgi ya da delinin kendileriyle paylaşılmamış olduğunu öne sürmüştür (Alaca, 2011).2001’de Pakistan askeri lideri General Pervez Müşerref, iki ülke arasındaki düşmanlıkları sona erdirmek için barış görüşmelerine davet etmiştir. Bu çerçevede Temmuz 2001’de Pervez Müşerref ve Hindistan Başbakanı AtalBehariVajpayee, Hindistan’ın Agra kentinde bir araya gelmiştir. Görüşmenin ana gündemi iki ülke arasında savaflara neden olan Keşmir sorunudur. Ancak bu zirveden de olumlu bir sonuç alınamamıştır (Hürriyet, 2001).

Keşmir’de uzun yıllardır devam eden çatışma, isyan, şiddet olayları ve protestolar, geçmişe göre bir azalma olsa günümüzde hala devam etmektedir. Özellikle Direnişçi Burhan Wani’nin 2016 yılında Hint askerleri tarafından öldürülmesinden sonra artmıştır. Bu doğrultuda Keşmir’deki olaylarda Haziran 2016’dan bu yana yaşanan gösterilerde Hint güvenlik güçlerinin protestoculara karşı uyguladığı aşırı güç kullanımında 174 sivil hayatını kaybederken, 20 binden fazla kişi yaralanmıştır. Ayrıca 18 bin 990 kişi gözaltına alınmış ve bunlardan 818’i tutuklanmıştır. Bununla birlikte, son 30 yılda Keşmir’de yaşanan olaylarda 94 bin 888 kişi hayatını kaybetmiştir (Güneş, 2020). Keşmir’de son dönemde yaşanan en büyük saldırı ise Şubat 2019’da Hindistan kontrolündeki Keşmir’in Pulwama bölgesinde gerçekleştirilen ve 40 Hint askerinin ölümüne neden olan Pulwamasaldırısıdır. İntihar saldırısını, Pakistan merkezli Ceyiş Muhammed örgütü üstelenmiştir (BBC, 2019). İki ülke arasındaki gerilim yine 2019’da Pakistan, hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Hindistan’a ait iki savaş uçağının düşürülmesiyle en üst seviyeye çıkmıştır (Euronews, 2019). Şubat ayındaki gerilimin ardından Hindistan ve Pakistan arasında krize neden olan bir önemli gelişme Cammu Keşmir’in 70 yıldır sahip olduğu özel statüsünün kaldırılmasıdır. Hindistan Anayasası’nın 370’inci maddesinin kaldırılmasıyla Keşmir’in tamamında hak iddia eden Hindistan, 2019 yılında Keşmir’in 70 yıldır sahip olduğu statüsünü kaldırdığını duyurmuştur. Pakistan bu kararı “hukuka aykırı ve kabul edilemez” olarak nitelendirerek bölgede gerginliğin tekrar artabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Pakistan Dışişleri Bakanı Şah Mahmut Kureyşi, Hindistan’ı, bölgesel istikrar ve barış açısından ciddi sonuçlar doğuracak “tehlikeli bir oyun” oynamakla suçlamıştır (BBC, 2019). Hindistan, Keşmir’in özel statüsünü iptal etmesinin ardından bu ek olarak Hindistan vatandaşlarının bölgede sürekli olarak ikamet etmelerini sağlayan tartışmalı “ikamet yasası” başta olmak üzere yeni kanunlar kabul etmiştir(euronews, 2023). Geline süreçte Keşmir meselesi, Hindistan ve Pakistan arasında çözümü zor ve karmaşık bir mesele olmaözelliğini sürdürmektedir.

Sonuç

Yirminci yüzyıl, dünya tarihinde büyük değişimlere tanıklık etmiş bir dönemdir. İki dünya savaşının ardından imparatorlukların çöküşü ve sömürgeciliğin son bulmasıyla uluslararası sistemde yeni bağımsız ulus devletler ortaya çıkmıştır. Bu süreç, Hindistan'da da önemli değişimlere neden olmuştur. Hindistan coğrafyası yerel ve bölgesel birçok devlet ve imparatorluğun egemenlik dönemleri sonrası Batılı devletlerin ilgisini çekmiş, Portekizliler, Hollandalılar ve son olarak İngilizler bölgede bulunmuşlardır. Bu devletler içinde İngiltere, Hindistan coğrafyasını uzun süre yönetmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası zayıflayan İngiliz sömürgeciliğinin sona ermesiyle Hindistan ikiye bölünmüş ve Pakistan adında yeni bir bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Ancak bu bölünme sadece sınırların değişimiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda derin, karmaşık ve günümüze kadar sonuçları ve etkileri devam eden sorunlara da yol açmıştır. Bu bağlamda Keşmir sorunu, Hindistan ve Pakistan arasındaki en büyük anlaşmazlık kaynaklarından biri olmuştur. Birleşmiş Milletler çatısı altında çözüme kavuşturulmaya çalışılan bu sorun, din temelli bir ayrımın ötesine geçerek stratejik, enerji ve su kaynakları, ideolojik etkenler ve uluslararası güçlerin çıkarları ile şekillenmiştir. Bu tür sorunlar, tarihi, kültürel ve siyasi faktörlerin kesiştiği noktalarda ortaya çıkmaktadır. Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorunu da bu faktörlerin bir birleşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülke arasında yaşanan bu anlaşmazlık, uluslararası ilişkilerdeki dinamiklerin ve büyük güçlerin etkisiyle daha da karmaşık hale gelmiştir. Keşmir meselesi hem bölgesel hem de küresel güçlerin içerisine dahil olduğu uluslararası bir mesele olarak din, etnisite ve reel-politik çıkarları da içerisinde barındıran çok boyutlu bir mesele haline gelmiştir. Ancak sorunun çözüm çabaları tıkanmış olup uzun yıllardır devam eden sonuçsuz çabalarla günümüze kadar gelen bir şekilde çözümsüzlük süreci devam etmektedir. Sorunun çözümü için, tüm tarafların yapıcı bir şekilde iş birliği yapması, barışçıl çözüm yolları bulunması, konuyla doğrudan ya da dolaylı ilgili bölgesel ve küresel güçlerin de hukuki ve siyasi platformlarda gereken desteği vermesi gerekmektedir. Geline nokta bu ulaşılması zor görülmektedir. Ancak bu noktada hareket edilebilecek çözüm arayışlarında tarihi, kültürel ve siyasi faktörlerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Çünkü gerek Pakistan'da yaşanan iç siyasi gelişmeler, gerek Hindistan'da gerçekleşen siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümler Keşmir meselesini doğrudan etkilemektedir. Bölgede günümüzde ve gelecekte Keşmir gibi üzerinde anlaşılması zor olan meselelerin barışçıl bir şekilde çözüme kavuşması, bölgedeki istikrarın, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına da katkıda bulunacaktır. Keşmir sorununun çözülmesi sadece 80 yılı aşkın geçmişi olan bir sorunun çözülmesini sağlamayacak aynı zamanda benzer nitelikte sorunların çözülmesi konusunda da umut ışığı olacaktır. Uluslararası sistemin ve siyasetin buna bu yüzyılda her zamankinden daha fazla ihtiyacı olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abedin, M.J., (2019). Keşmir Sorunu ve Hindistan-Pakistan Nükleer Silahlanma Yarışına Etkisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Alaca, M. (2011). “Keşmir Meselesinin” Anatomisi, Politika Dergisi, 11 Eylül 2011, <https://www.politikadergisi.com/okur-makale/kesmir-meselesinin-anatomisi>, (Erişim:28.09.2023).
- Aral, B. (2021). Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Keşmir’in Hindistan’dan “Ayrılma Hakkı”, Journal of CivilizationStudies Volume 6, Issue 2, pp. 52-72.
- Aras, F. Ç. & Kandemir, E. (2023). An Evaluation of India’s Central Asian Policy in the Context of Regional Interests . Bilig , (105) , 159-181 . DOI: 10.12995/bilig.10507
- Aras, F. Ç. & Kandemir, E. (2023). Hindistan’ın Savaş Doktrini: Riskleri ve Fırsatları Yeniden Değerlendirmek. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 12 (1) , 1-24 . DOI: 10.28956/gbd.1196748
- Ataöv, T. (1960). “Keşmir Meselesinin Önemi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 15(01), Ankara, s. 195-214.
- Balaban, N. Z. & Sayın, Y. (2023). “Keşmir Krizinde İran’ın Yaklaşımı”, İslam Medeniyeti Dergisi, 8 (50), s. 27-49.
- BBC, (2019). Keşmir Krizi: Hindistan ve Pakistan Arasındaki Gerilim en son Yüksekliğinde ne olmuştu? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47385122>, (Erişim:28.09.2023).
- BBC, (2023). Cammu Keşmir: Hindistan Özel Statüyü kaldırma kararı ne anlama geliyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49234725>, (Erişim: 24.09.2023)
- Budak, M.M. (2022). *Türkiye – Sudan ilişkileri*. Buda, M.M. (Ed.), *soğuk savaş sonrası Türkiye – Doğu Afrika ülkeleri ilişkileri* (s. 79-109). Konya: Necmettin Erbakan Yayınları.
- Bulgur, D. (2004), Ticaretten Sömürgeciliğe XIX. Yüzyılda Hindistan ve İngiliz Hakimiyeti, *Divan: Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi*, (17), 63-102.

- Bulut, Y. & Aras, F. Ç. (2023). Within the Framework of Geopolitical Conditions of World War I. Importance of the Caliphate Movement for Turkey and India. *İmgelem*, 7 (12), 25-46. DOI: 10.53791/imgelem.1286644
- Çebi, E. (2018). Keşmir Raporu: Tarihi Süreç ve Bölgeye Dair Çözüm Önerileri, *İnsamer*, https://www.insamer.com/tr/kesmir-raporu-tarihi-surec-ve-bolgeye-dair-cozum-onerileri_1584.html, (Erişim:14.08.2023).
- Doğan, O, Erdoğan, A. (2017). XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgeciliğinde Hindistan'ın Yeri ve Önemi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (3), 839-847.
- Erçin, A. (2017). "İngiliz Doğu Kampanyası ve Kampanyanın Ticari Faaliyetleri" (1600-1858), *Bartın Üniversitesi, Çeşme-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 4(2), 111-133.
- Erdal, S. (2018). "Çözüksüzlüğün Adı: 'Birleşmiş Milletler'e Rağmen Keşmir' *Public and Private International Law Bulletin*, 38(1), 85-106.
- Eryüksel A. (2017). "Hindistan Alt Kıtası'nda Pakistan ile Hindistan Arasında Kaynayan Bir Yara", *Keşmir, Doğu Araştırmaları*, (17), s. 47 - 56.
- Euronews, (2019). Hindistan ve Pakistan Savaşın Eşiğinde: İki Uçak Düşürüldü, <https://tr.euronews.com/2019/02/27/pakistan-hava-sahamiza-giren-iki-hindistan-ucagini-dusurduk>, (Erişim:28.09.2023).
- Euronews, (2023). Tartışmalı Keşmir Planı'nın yıl Dönümünde çıkan Çatışmada 3 Hintli askeri öldü, <https://tr.euronews.com/2023/08/05/tartismali-kesmir-planinin-yil-donumunde-cikan-catismada-3-hint-askeri-oldu>, (Erişim:24.09.2023).
- Geldi, M. (2020). Keşmir'in Jeopolitiğ: Aktörler, Politikarlar ve Çatışma Alanları, Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sinop.
- Güner, İ. (2007). Pakistan (پاکستان), Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 34, İstanbul. 147.
- Güneş, U. (2020). Keşmir Sorunu ve Madde 370, *İlim ve Medeniyet*, 2 Ekim, 2020, <https://www.ilimvemedenyet.com/kesmir-sorunu-ve-madde-370.html>, (Erişim:28.09.2023).
- Haber Türk, (2023). Keşmir Sorunu Nedir, Çözüldü Mu? Keşmir Sorunu Hangi Devletler Arasında ve neden Orta Çıktı? <https://www.haberturk.com/kesmir-sorunu-nedir-cozuldu-mu-kesmir-sorunu-hangi-devletler-arasinda-ve-neden-ortaya-cikti-hteg-3601629>, (Erişim:27.09.2023).

- Hürriyet, (2001). Zirveden Çıkan Sonuç: Hayal Kırıklığı, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/zirveden-cikan-sonuc-hayal-kirikligi-4678>, (Erişim:28.09.2023).
- İnci, K. (t.y.). Keşmir Çatışmalarının Hindistan-Pakistan Savaşına Dönüşmesi ve Keşmir'in Bölünmesi, Siyaset ve Diplomasi Akademisi, file:///C:/Users/moham/Downloads/KEŞMİR-ÇATIŞMALARININ-HİNDİSTAN-PAKİSTAN-SAVAŞINA-DÖNÜŞMESİ.pdf, (Erişim:15.08.2023).
- Mermer, C. T. (2020). Hindistan ve Pakistan İçin Tarihi Kısaç; Keşmir Sorunu, Stratejik Rapor, No: 75, 2020, 1-27.
- Mermer, C.T., (2018). Keşmir Sorunu ve Pakistan-Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Naimi, Muhammed, Naim (2019). *Din ve Terör: Taliban Hareketi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Karakum Yayınları.
- Rızvı, S.A.A., (2022). Keşmir (كشمير), Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, Cilt:25, Ankara, s.325.
- Sander, O. (1989). Siyasi Tarih, (Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar), İmge Kitabevi, Ankara.
- Sonar, A. Ç. (2020). Ceride-i Havadis Penceresinden Hint İsyanı (1857-1859), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 23-29.
- Şahbaz, D. (2019). İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu ve Bir Sorunsal Olarak Keşmir, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şahin, M. (2019). Hindistan'ın Taksimi ve Pakistan'ın Kuruluşu (1857-1947), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir.
- Turgut, A. (2020). Keşmir'in Statü Sorunu ve 1947 Sonrası ABD, Rusya ve Çin'in Bölgeye Yönelik Politikalarının Keşmir Sorununa Yansımaları, İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Yıldız, O. (2019). Birleşmiş Milletler'in Keşmir Sorununa Müdahalesi: Realizm/Liberalizm Tartışması, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1), 2019, s.1-17.